

סוגיות פריקה וטעינה

(לב, א - לג, א)

**המקורות בתורה וטעמי המצוה ; המקור לדיני צער בעלי חיים ;
גדרי דין צער בעלי חיים ; גדרי חיוב מצוות פריקה וטעינה ; דין
אוהב ושונא ; באיזה מקום חל החיוב ; דין זקן ואינה לפי כבודו**

א. המקורות בתורה וטעמי המצוה

בשני מקומות בתורה מופיעה מצוות השבת אבידה, ומיד לאחריה, בשני המקומות, מופיעה מצוה לעזור לאדם לחלץ את בהמתו ומטענה שכשלו.

בשמות (כג, ה) : 'כִּי־תִרְאֶה חֲמֹר שֶׁנֶּאֱדָר רֶבֶץ תַּחַת מְשָׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ¹²⁵ עֲזֹב תֵּעֲזֹב עִמּוֹ'.

בדברים (כב, ד) : 'לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמֹר אַחִיד אוֹ שׂוֹרוֹ נִפְלִים בְּדַרְךָ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הֵקֵם תִּקֵּים עִמּוֹ'.

בשמות הציווי הוא 'עזוב תעזוב'. בתרגום אונקלוס פירש לשון זו עפ"י ההקשר לתחילת הפסוק שמדבר ב'חמור שונאך' : 'משבק תשבוק מא דבלבך עלוהי ותפריק עמיה'¹²⁶.

בפירוש רש"י כתב : 'עזיבה זו לשון עזרה, וכן (דברים לב לו) עצור ועזוב, וכן (נחמיה ג ח) ועזבו ירושלם עד החומה, מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה'.

לפי פירוש, אין במשמעות לשון זו דווקא פריקה יותר מטעינה.

לעומת זאת, בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) לפרשת משפטים כתב : 'לשון עזב שיפרוק המשא ויעזבהו'. ובפירוש אבן עזרא הסביר את הלשון : 'תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד, ויקום החמור'¹²⁷.

במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דכספא פרשה כ) מציג כמה שיטות תנאים בהבחנה כיצד לומדים איזה מן הפסוקים עוסק במצוות פריקה ואיזה בטעינה :

[1] לפי שהוא אומר : 'הקם תקים עמו', אין לי אלא טעינה, פריקה מנין?

תלמוד לומר : 'עזוב תעזוב עמו'.

¹²⁵ רוב המפרשים פירשו מילים אלה בסימן תמיחה, ונכתב באופן זה ללמד שיש זמנים שאתה חדל, כדברי חז"ל. ובפירוש 'העמק דבר' כתב שניתן לקרוא את הפסוק גם ללא סימן תמיחה, ובכל זאת לדרוש כדברי חז"ל מהמילה 'לוי' : 'האי עזב משמעו כי לא אעזבך וכדומה, והוא מצות עשה שיהיה חדל מעזוב אותו ולילך לדרכו. והיה ראוי לכתוב 'מעזוב אותו', אבל דייק המקרא דדוקא אם לו הוא חדל, הא אם היה חמור של עצמו היה פורק, זה אסור, אבל אם היה חדל גם בשל עצמו משום שאינו לפי כבודו רשאי לחדול'.

¹²⁶ וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן בתוספת התייחסות גם לטעינה : 'מְשֻׁבּוּק תִּשְׁבּוּק פְּהִיָּא שְׁעִתָּא וְתִּשְׁבּוּק דְּבִלְבָּךְ עָלֵי וְתִפְרוֹק וְתִטְעוֹן עִמִּיה'. יש להתלבט אם כוונתו לפרש את הפסוק כלפי שתי המצוות (כשיטת רבי שמעון ד'לא מסיימי קראי'), או שכוונתו לטעינה שבאה אחרי הפריקה באופן טבעי, על מנת לאפשר לבעל הבהמה להמשיך בדרכו.

¹²⁷ ובפירוש הקצר הסביר : 'כי המנהג כאשר תתיר הקשרים אז יעזבהו המשא ויפול בארץ'.

[2] רבי יאשיה אומר אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר; אין לי אלא פריקה, טעינה מנין, דין הוא, מה אם פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו, הרי זה מוזהר עליה, טעינה, שאינה יכול לטעון בפני עצמו, אינו דין שיהא מוזהר עליה, מפני שדבר הכתוב בקל, ללמד ממנו את החמור.

[3] רבי יהודה בן בתירא אומר עזוב תעזוב עמו, זו פריקה, הקם תקים עמו, זו טעינה.¹²⁸

[*] מכאן היה רבי שמעון בן יוחי¹²⁹ אומר, כשם שהפריקה מן התורה, כך טעינה מן התורה.

עזוב תעזוב עמו. למה נאמר, לפי שהוא אומר הקם תקים עמו, אין לי אלא פריקה וטעינה, בהמה עצמה מנין, ת"ל הקם תקים עמו.

בפירוש מלבי"ם הסביר את שיטות התנאים:

[1] לדעת הת"ק מ"ש עזב תעזב מדבר בפריקת המשא, והוא מלשון עזיבה שיעזוב ממנה את משאה הרובץ עליה ואינה עוזבה, ומ"ש בפ' תצא הקם תקים מדבר מהרמת המשא עליה, ששם אמר נופלים בדרך, שכבר הופרק המשא וצריך להקים הבהמה עם משאה עליה. [*] ומזה דן ר' ישמעאל ששניהם מה"ת. וכדעת ר"ש בב"מ שם ששניהם בחנם.¹³⁰

[2] ור' יאשיה ס"ל שגם מ"ש הקם תקים מדבר בפריקה. ופי' נופלים ע"י משאם שא"א להקיםם אלא ע"י פריקת המשא וס"ל דטעינה למדין מק"ו, ומה שכפל צווי הפריקה פה ובפ' תצא, משום דשם מודיע שצריך להקים גם הבהמה שעז"א לשון הקמה, וזאת שיקים המשא עליו למדין מק"ו.

והנה פרשתי עפ"י נוסחת הגר"א, שכנוסחתו משמע בירושלמי, כי נוסחת הספרים בלתי מובנת. ועיין בב"מ (דף לב).

הגהות הגר"א ודברי המלבי"ם עדיין אינם מובנים לי במלואם. אולם, בכל אופן, מדעות התנאים במדרש, ובפרט מדעת רבי יאשיה אשר נראית הפוכה מסוגיות הגמרא, עולה שלמרות שאם פסוק אחד עוסק בפריקה ופסוק אחר בטעינה, ברור לכו"ע שיעזוב תעזוב הוא הפסוק שמדבר על פריקה, בכל זאת, מהפסוקים עצמם אין הכרעה חד-משמעית שהפסוק עוסק דווקא בפריקה או בטעינה.

מתוך הדברים נראה שעניינם של שני הפסוקים לצוות שלא להתעלם ולהימנע מלסייע לאדם שנתקל בבעיה בדרכו ובהובלת ממונו, ויסוד המצווה הוא המחויבות לחלצו ממצב זה, ומכך נגזרים פרטי מצוות הפריקה והטעינה. על בסיס הבנה זו, יש לראות את יחסו של הרמב"ם לשתי מצוות אלה בהלכותיו.

¹²⁸ הגר"א מוחק משפט זה, וכותב שהוא מיותר. ובספרי דברים נוסף משפט זה.

¹²⁹ כן היא הגירסא גם בירושלמי (ב, ח), אך גירסת הגר"א: רבי ישמעאל. יתכן שטעמו, שהרי לשיטת ר"ש בבבלי לא מסיימי קראי. וראה בפירוש המלבי"ם להלן, שלדעתו, רבי ישמעאל מסכים להלכה עם ר"ש ששניהם בחינם. והגר"א מקדים משפט זה לפני דברי רבי יאשיה.

¹³⁰ על פי סוגיית הירושלמי, שהביאה ברייתא שבה לשונו של רשב"י זהה ללשונו במכילתא, אך מתוך הסוגיא מוכח שהיא מכוונת לאותה משמעות שבה נתפרשו דבריו במשנה, שאף את הטעינה יש לעשות בחינם.

למרות שבשני המקומות הצמידה התורה את מצוות הפריקה והטעינה למצוות השבת אבידה, אשר את הלכותיה הביא הרמב"ם במסגרת הלכות גזילה ואבידה, מתוך הבנה שמצוות השבת אבידה משלימה את נושא היחס הראוי לרכוש הזולת, את דיני פריקה וטעינה הרמב"ם הביא בפרק האחרון מהלכות רוצח ושמירת נפש, ואף כתב בסוף הפרק (יג, יד) בהסבר חובת הטעינה לשונא, שיסוד דין זה הוא בשמירת הנפש:

אם מצאו נבהל במשאו מצוה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישתהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה.

טעם זה עולה גם מתוך דברים שכתב קודם לכן בהלכה ב:

'ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך, אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה שני' (דברים כב, ד): הקם תקים עמו זו מצות עשה אחרת...!

הרמב"ם מציג את מצוות הטעינה כהמשך מחוייב של מצוות הפריקה, למרות שבהמשך ההלכות הוא יביא להלכה את החילוק של חכמים בין פריקה לטעינה, שהראשונה בחינם והשנייה בשכר. נראה שהרמב"ם מציין את הדברים באופן זה, כיון שהוא מבין שאם בהמשך לפריקה לא תקויים גם מצוות הטעינה, למעשה, לא הושגה עדיין גם תכלית מצוות הפריקה.

בפירוש העמק דבר (דברים כב, ד) עמד על כך שעיקר טעם המצוות הללו לפי הרמב"ם אינו צער בעלי חיים, ולא חסרון כיס כמצוות השבת אבידה, ואף לא צער האדם, למרות שטעמים אלה הוזכרו במפורש בסוגיית הגמרא, אלא החשש מסכנת הנפש. הנצי"ב הביא ראיות לשיטת הרמב"ם מן הפסוקים ומגדרי המצוה:

אבל הרמב"ם [סוף הל' רוצח ושמ"נ] כ' הטעם משום דבעל החמור עומד נבהל ויש לחוש שמא ישהא על ממונו ויבא לידי סכנה, ונימוקו עמו:

[1] שהרי כתיב בדרך, וכן בפריקה מוכח דוקא בדרך כמש"כ בפ' משפטים [כ"ג ה'], ואי משום חסרון כיס מאי שנא,

[2] ותו שהרי בפ' תני' בהמת ישראל ומשא גוי וכן להיפך אזלינן בתר בהמה, ומפרש בגמ' משום דסתמא דמילתא אינש בתר חמרא אזיל, ואי איתא שהטעם משום חסרון כיס, הרי יש לחוש משום משא ישראל ג"כ, אלא עיקר הטעם משום שמירת נפש ההולך בתר המשא, והוא עומד נבהל על החמור והמשא ואיכא משום סכנה.¹³¹

מתוך ההבנה שיסוד שתי המצוות הוא שלא להניח אדם בהול על ממונו בדרך, מגיע הנצי"ב למסקנה הלכתית שהמצוה חלה גם במקרה שלא שייך בו צב"ח או צער פיסי של אדם, כגון שהמטען היה על גבי עגלה ונפל ממנה, שגם על זה חלה מצוות 'הקם תקים'. (ונראה שבהמשך להבנה זו יש לומר דה"ה אם ישנו קלקול בעגלה, וממילא יש לדון אותו דין גם בכלי רכב של היום שנתקע בדרך בגלל תקלה כלשהיא.)

¹³¹ הנצי"ב מקשה על עצמו מדרשת חז"ל שחייב המצוה הוא גם כאשר הבעלים אינו נמצא, אך מתרץ שכן היא דרכה של התורה לקבוע כללים למצוות גם אם טעם המצוה אינו מתקיים בכל מצב.

ב. המקור לדיני צער בעלי חיים

סוגיית הגמרא מבררת את יסוד מחלוקת חכמים ור"ש אם טעינה בשכר או בחינם, ומזכירה את המושג 'צער בעלי חיים' כאחד מטעמי המצוה שיתכן שמשפיע על דין זה, אך בסיום הבירור (לב, ב) מעלה רבא שגם מדעת חכמים המחייבים טעינה רק בשכר יש ללמוד שהם סוברים 'צער בעלי חיים דאורייתא'. המושג 'צער בעלי חיים', ואם תוקפו ההלכתי הוא מדאו' או מדרבנן נדון במסכת שבת. בפרק שמונה עשר (קכח, ב):

אמר רב יהודה אמר רב: בהמה שנפלה לאמת המים - מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה - עלתה... מבטל כלי מהיכנו - דרבנן, צער בעלי חיים - דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן.

לעומת זאת, בפרק האחרון (קנד, ב) מובא מעשה של רבן גמליאל שממנו אנו לומדים שצער בע"ח דרבנן, ולכן לא פרק את חמורו שהגיע טעון לחצר לאחר שנכנסה השבת.

שיטת רש"י - מצות פריקה, הלכה למשה מסיני או סברא?

רש"י במסכת שבת (קכח, ב) הסביר שהמקור של מ"ד צער בע"ח דאו' הוא ממצות פריקה, ומפרש: 'שנאמר עזוב תעזוב עמו ואיכא מאן דדריש טעמא דקרא משום צער בעלי חיים באלו מציאות'. כ"כ גם רב ניסים גאון.

לעומת זאת, מדברי המאירי (לב, ב) נראה שסובר שהמקור לכך שצער בע"ח דאורייתא הוא מאיסור חסימת השור בדישו:

ואף על פי שפשוטו של מקרא לא ראינו בו חלוק בין פריקה לטעינה, מ"מ כבר כתבה תורה בפירוש 'לא תחסום שור בדישו'.

בדברי המאירי אין רק מקור נוסף על דברי רש"י, אלא מדבריו עולה קושיא על שיטת רש"י, שמצוות פריקה עצמה יכולה להוות מקור לדין צער בע"ח, שכן ללא הסברא של צער בע"ח מפשוטו של מקרא לא עולה כל חילוק בין פריקה לטעינה.

כן הקשה המהר"ם שיק (לב, ב):

ולכאורה קשה, מאי ראי' מפריקה? הא גם טעינה חייבין [מן] התורה! וצ"ל דהכוונה מהא דטעינה בשכר ופריקה בחנם, ולפי זה לרבי שמעון [שסובר זו וזו בחנם] צ"ל דמעלמא יליף לה או מהלכה למשה מסיני.

ולכאורה, לפירש"י קשה הא דאמר רבא מדברי שניהם נלמוד דצער בעלי חיים דאורייתא וכו', דאיך אפשר לומר דעיקר ילפותא דפריקה [בחנם וטעינה] בשכר מיוסד על צער בעלי חיים? הא צער בעלי חיים גופא מכאן יליף, וא"כ דלמא לאו דאורייתא, ובאמת ליכא קל וחומר ופריקה [וטעינה] בחנם. (ובשלמא לפי מאי דמסיק ולפמ"ש התוס' בד"ה מי לא עסקי' וכו' א"כ אפי' אי צב"ח דרבנן איכא קל וחומר מטעינה דלית בי' חסרון כיס אלא דתקשה היא גופא - למה כל טעינה בשכר? וע"כ צב"ח דאורייתא א"ש, אבל לס"ד תקשה.)

ונראה לפמ"ש בש"מ, דאפי' אי לא הוי קל וחומר, מ"מ תקשה דנילף מבנין אב, אלא דתקשה היא גופא מ"ש טעינה מפריקה, ולכך צ"ל דבפריקה משום צב"ח וא"כ א"ש דברי רש"י דאיכ"ל דמכאן יליף לה.

ראשית, המהר"ם שיק טוען שלדעת רבי שמעון לא ניתן לומר שהמקור לצב"ח הוא ממצות פריקה. לעומת זאת, לדעת חכמים הדבר נלמד מן הפסוק המיותר, שמחייב אותנו לחלק בין פריקה לטעינה, ובכך מלמד אותנו שלצב"ח יש משקל דאו'.

ובחידושי הריטב"א כתב שיתכן שרש"י סובר שעצם היסוד של צב"ח מן התורה הוא הלכה למשה מסיני.

בשטמ"ק הביא בעניין זה מדברי הראב"ד, שכתב:

מיהו צער בעלי חיים מדאורייתא לא ידענא מהיכא.

אלא מדלא דרשי רבנן תחת משאו שיוכל לעמוד בו וקאמרי שכל משא חייב בו. ועוד דלא דרשי רובץ ולא רבצן ולא עומד דמשמע להו בין רבצן בין עומד שמע מינה צער בעלי חיים דאורייתא ומשום הכי בין רבצן בין עומד חייב בו.

כלומר, אופן דרשת חכמים את פסוקי מצוות פריקה וטעינה מלמד אותנו שנקודת המוצא שלהם היא שצער בע"ח הוא דאורייתא. יתכן להסביר זאת כדברי הריטב"א שעצם היסוד הוא סוג של הלכה למשה מסיני, אך יתכן שנקודת המוצא הזו מבוססת על דברים המפורשים בתורה במצוות אחרות, כגון איסור חסימה שהזכיר המאירי, וכפי שנראה בדברי ראשונים נוספים להלן.

שיטת רמב"ן ורמב"ם - סוגיית טעמי המצוות

כבר הבאנו את דברי המאירי, שכתב שהיסוד שאסור לצער בעלי חיים נלמד מאיסור 'לא תחסום שור בדישו'.

בפירוש רמב"ן על התורה (דברים כב, ו-ז) עוסק בשאלת טעמי המצוות, ומביא את דברי הרמב"ם במו"נ שהסביר את טעמם של מצוות שילוח הקן, ואיסור שחיטת אותו ואת בנו ברחמיו של הקב"ה על בריותיו, והרמב"ן דחה את דבריו על פי מאמרי חז"ל, כגון בעניין שילוח הקן 'לפי שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות', אך גם הוא מפרש שהמצוות הללו נועדו לטעת בנו מידות של רחמים:

מה שאמרו (ברכות לג ב) לפי שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב א) טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצוות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות.

הן לדברי הרמב"ם והן לפי הסברו של הרמב"ן בהחלט ניתן לראות במצוות אלה מקורות אפשריים נוספים לשיטה שצער בעלי חיים דאורייתא.

הרמב"ם עצמו במורה נבוכים (ח"ג פי"ז בד"ה והדעת החמישי וכו'), לכאורה, הביא מקור בתורה לדין צער בעלי חיים שאינו מבוסס על מצוה, אלא גילוי של התורה בפרשת בלעם:

ואמנם אמרם צבע"ח דאורייתא, מאמרו על מה הכית את אתונך וגו', הוא על דרך ההשלמה לנו, שלא נלמד מידת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת, אבל נכוון אל החמלה והרחמנות, ואפי' באיזה בע"ח שיזדמן אלא לעת הצורך, כי תאוה נפשך לאכול בשר, לא שנשחט ע"ד האכזריות או השחוק וכו'.

יש שלמדו כך גם מדבריו של ספר חסידים (מרגליות סימן תרסו):

כל מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו - נענש. ואף אם יעשה צער על חנם לבהמה, כגון שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת, ואינה יכולה ללכת ומכה אותה - עתיד ליתן את הדין, שהרי צער בע"ח דאורייתא. כתיב בענין בלעם (במדבר כב, לב): 'על מה הכית [את] אתונך'...

אולם, בהמשך דבריו מפורש שלא משם מקור האיסור לדבריו, אלא ממקור אחר: ואנה הוזהר? שהרי בבני נח לא מצינו 'ורדו'. לאדם שלא הותר לו בשר תאוה - נתנה לו רדייה, אבל לבני נח שהתיר להם בשר תאוה - לא נתנה לו רדייה.

ד"א: למה מן הדין אין לרדות בעבדים ובהמות כשאינם פושעים ואין להטריחם על חנם אלא בערב שבת ובעי"ט כדי להכניסם מבעוד יום לביתו? כתיב (דברים יג, יח): 'ונתן לך רחמים ורחמך'. ר' יהודא אומר משום רבן גמליאל הרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך הרי סימן זה מסור בידך כל זמן שאתה רחמן ירחמו עליך.

בכל אופן, בספר דף על הדף הביאו בשם 'נופת צופים', שיש לחלק בין שתי מדרגות של איסור צער בעלי חיים. ישנה מדרגה שאסורה לכו"ע מן התורה, ואפילו לבני נוח, וישנה מדרגה שעליה נחלקו חכמים וריה"ג (ור"ג):

בסוגיא דהכא איירי בצבע"ח דהוי ממילא בשוא"ת דלא פורק למשא שע"ג הבהמה וא"כ בכה"ג הוא דס"ל לריה"ג שם דהוי רק מדרבנן, אך לא כן בבלעם דאיירי בצעב"ח בידיים שהכהו לאתונו בידו ובמקלו דבזה לכו"ע הוי מה"ת, ובהא איירי הרמב"ם ור' יהודה החסיד שם. דתחילה נלמד מבלעם דבידיים אסור מה"ת לצערם, וסד"א דממילא אכן מותר לגרום לצערם ולזה קמ"ל פרשת פריקה דאף בכה"ג איסורו מה"ת לרבנן, ודו"ק.¹³²

¹³² והעיר שלחילוק זה רמז בספר אור שמח הלכות שבת פרק כה הלכה כו, שכתב בסוף דבריו: 'ויעוין מש"כ במורה כ"ג פרק י"ז, ושם לצער בידיים, וכמו דמיייתי מקרא (במדבר כב, נח) דלמה הכיתני, יעוין שם'.

שיטת ספר חרדים - מצות ההליכה בדרכי ה'

בהגהות חת"ס לסוגייתנו כתב, שצב"ח דאוי נלמד מהפסוק: "ורחמיו על כל מעשיו"¹³³. ולכאורה, אין מקור זה מן התורה ממש, אלא מדברי קבלה. ויש לומר שכוונתו היא שמפסוק זה יש ללמוד שצב"ח הוא בכלל מצוות 'והלכת בדרכיו'.

אכן, בספר חרדים (מצוות עשה פרק ד) ציין את החובה להקדים מזון חיה ועוף שברשותו כדין של צער בעלי חיים, וכתב שקי"ל צב"ח דאוי, והוסיף: 'ונראה שזה ענף ממצוות והלכת בדרכיו ופירשו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וכתב בו ית' ורחמיו על כל מעשיו.¹³⁴

ובעניין האפשרות לראות את עצם החובה להקדים את מזון החיה והעוף למזונותיך כמקור לצב"ח דאוי, יש לציין למה שכתב הנצי"ב בהרחב דבר (דברים כב, ד) בביאור שיטת הרמב"ם, שישנה אפשרות לחלק בין דין צב"ח שמזונותיו עליו, ולכן ואסור לטעום בעצמו קודם שיתן לבהמתו, וממילא אכן יש ללמוד דה"ה שאר צערא. משא"כ בהמת חבירו שבוה נחלקו ריה"ג וחכמים.

גדרי דין צער בעלי חיים

א. כלפי אילו בעלי חיים קיימים חיובים משום צב"ח?

ברוב המקורות שהזכרנו שמהם ניתן ללמוד שהתורה אוסרת לצער בעלי חיים, ואף מחייבת להסיר מהם צער, מדובר על בהמות אשר גדלות ברשותו של האדם ומשמשות לצרכיו.

מצד אחד, ניתן לומר שאם חייבה התורה לחשוש לצערן של בהמות אלה, למרות שהן רכושו של האדם וקיימות לסיפוק צרכיו, כשי"כ בבע"ח אחרים, שאין לאדם הנאה מהם בדרך כלל.

מאידך, ניתן לומר שדווקא בגלל שהאדם נהנה מבעלי חיים אלה, חייבה אותו התורה להיות רגיש לצערם, אם מדין הכרת הטוב, ואם משום מניעת האדם מפיתוח מידה רעה של אכזריות, מתוך שינצל באופן בלתי מבוקר ומרוסן את בעלי החיים הנתונים תחת מרותו.

בשו"ת שאילת יעב"ץ (א, קי) כתב שאין איסורי צב"ח נוהגים אלא בבעלי חיים אשר משרתים את האדם:

ויראה שאינו באמת אלא בבעלי חיים דבני מלאכה ניהו כענינא דקרא דכתיב בבהמה הנושאת משא. ואפשר שאפי' כלב וחתול בכלל. לפי שגם המה בני תרבות ובעלי מלאכה כמ"ש במ"א לענין להקדים להם האכילה כבהמה (ע"ל סי"ז). אבל הקטנים שאינם ראויים למלאכת אדם. לא מיבעיא

¹³³ יתכן שהסתמך על מעשה דרבי בבבלי בבא מציעא (פה, א), שהזכיר פסוק זה כאשר הורה לרחם על בני החולדה: "יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא, הוה שדיא בני כרכושא וקא כנשא להו, אמר לה: שבקינהו, כתיב ורחמיו על כל מעשיו".

¹³⁴ נראה מדבריו כמו שהצענו בהבנת החת"ס, ולא כפי שהציג את הדברים בספר 'חשוקי חמד' (עירובין סג, א כשתי שיטות שונות).

זבובים ופרעושים ושאר שקצים ורמשים דמאיסי וגם יש בהן חשש מכשול ואף קצת סכנה וצער לבני אדם. דלית לן בה. וש"ד למיקטלינהו. יש להעיר כי היעב"ץ מתייחס בדבריו להיתר הריגת בעלי חיים מסויימים. להלן נראה את ראיית הנו"ב ממעשה רבי ורבי פנחס בן יאיר, שגם בבהמות אין איסור צב"ח בהריגתם. גם היעב"ץ מודה שיש ללמוד ממעשה דרבי שישנו עניין ממידת חסידות להימנע מלצער כל בעל חיים, ומסתבר שיש להבחין בין צער שנעשה בגלל צורך מסויים של האדם גם אם אינו מוכרח, לגרימת צער סתמי שבוודאי אסור משום שיש בו מידה רעה.

ב. צב"ח כלפי בני אדם

כשם שיש לדון אם קיים דין צב"ח כלפי חיות הבר, כך יש לדון האם יש דין פריקה וטעינה וצער בעלי חיים גם כלפי בני אדם.

בשו"ת הרשב"א (א, רנב; רנו) נשאל על מעשה רבי ישמעאל ברבי יוסי (לעיל ל, ב), שבגמרא טענו שהיה פטור מלטעון משום שהיה 'זקן ואינה לפי כבודו', והרי המצוות הנוהגות בבע"ח אינן בהכרח נוהגות באדם, כמו שמצאנו שמותר לחרוש באדם יחד עם כל בהמה. השואל טען שבאמת אין חובת פריקה וטעינה באדם אלא לפני משורת הדין, אך הרשב"א לא הסכים עמו:

אם כן שאין פריקה וטעינה באדם הטעון בשהקשו והא רבי ישמעאל ברבי יוסי זקן ואינו לפי כבודו הוה קושיא אחרינא דעדיפא מינה טובא הוה להו לאקשווי והא אין פריקה וטעינה באדם? אלא ודאי איתנהו באדם וכל שכן בפריקה מיהא משום צערא דישראל. ואי טעמא משום חסרון כיס כל שכן דחסרון דגופא חמיר טפי. ואפילו בטעינא איכא משום צערא ומשום חסרון כיס. דמי לא עסיקינן דאדהכי והכי בטיל משוקיה. ואי נמי דאתו גנבי ושקלי מאי דאיכא בהדיה כדאיתא התם.

ובהמת גוי ומשואי ישראל דאמרין התם דאינו חייב הא אוקימנא בטעינה ובחמר גוי. הא אם היה ישראל מחמר אפילו בטעינה חייב משום צערא דישראל...

ותדע לך דהא אדם אינו בחסימה כדאיתא בפרק הפועלין (דף פ"ח ב). ואתיא לרבויה מק"ו דשור שאינו מצוה עליו להחיותו ומוזהר על חסימתו. אדם שמצוה להחיותו אינו דין שיהא מוזהר על חסימתו! ואם איתא, לימא ליה להנחה הקשנום ולא לדבר אחר כדחזינן ליה מכלאים. אלא כל דלא אתי בהיקשא לא מדחי דלמען ינוח. ולפיכך התם דאתיא לרבויה מדין קל וחומר אצטריך למעוטי מקרא דכתיב (דברים כ"ג) כנפשך שבעך כנפשך כן נפשו של פועל.

השואל חזר והשיג על שיטת הרשב"א, אך הרשב"א חזר ודחה את דבריו בתשובה רנו. למרות זאת, בשו"ת רדב"ז (ב, תשכח) חלק על הרשב"א וכתב שמעשה רבי ישמעאל ברבי יוסי לא היה משום מצות פריקה וטעינה, אלא משום השבת אבידה:

ובאדם לא אמרו צער האדם לפי שהוא בעל שכל ולא היה לו לטעון עצמו יתר מן הראוי לו דמהאי טעמא אמרינן שהטוען על האדם יותר מן הראוי לו והוזק פטור דכיון שהוא בעל שכל היה לו להשליך המשא מעליו מה שאין כן בטוען על הבהמה.

ומ"מ מודה אני שהוא בכלל גמילות חסדים בכלל ואהבת לרעך כמוך, אבל שיהיה בכלל עשה דטעינה ופריקה לא מסתברא לי.

ומה שכתב הרשב"א ז"ל ועוד דאפי' במשאוי הראוי מה נעשה לנתקל ורובץ תחת משאו ע"כ. גם בעל הדין מודה דחייב להציל אותו ומרעתו ולהשיב לו אבידת גופו א"נ משום לא תעמוד על דם רעך וכל כי האי גוונא אבל אינו בכלל עשה דטעינה ופריקה.

והא דלא פריך נמי והלא אין טעינה ופריקה באדם משום דפשיטא להו דלא מהאי טעמא דרי ר' ישמעאל בהדיה דההוא גברא, אלא משום משיב אבידה, ומשום הכי פריך והא ר' ישמעאל זקן ואינה לפי כבודו. ומשני: לפניה משורת הדין עבד. ולפי שטת המקשה השיב לו דהוה מצי לתרוצי משום גמילות חסדים א"נ משום ואהבת לרעך כמוך.

לכאורה, נראה שהמשמעות המעשית של הגדרת המצוה כגמ"ח משום 'ואהבת', היא שגדר חיובה אינו מוחלט ומידי כמצות הפריקה, ותלוי באפשרויות הקיימות במציאות. אולם, הרדב"ז מסיים:

אבל עוון גדול הוא אם הניחו בהול במשא והלך לו, ושמא יבא לידי מיתה, כי מטעם זה כלל הרב שתי מצות אלו בכלל הלכות רוצח ושמירת נפש.

מסיום דבריו נראה שלמרות שהחיוב הפורמאלי של המצוה אינו קיים כלפי אדם, כאשר טעם המצוה מתקיים במלואו, אף החיוב המעשי הוא מלא.

אם כן, נראה ששיטתו היא שכאשר מדובר בבהמה, חל חיוב המצוה גם במקרים בהם אין טעם המצוה מתקיים במלואו, ואילו כאשר מדובר באדם, החיוב תלוי בקיומו של טעם המצוה במציאות.

הרדב"ז תלה את הפטור מפריקת וטעינת אדם בהיותו בעל שכל, ולכן אחראי בלעדי כלפי עצמו למצבים שהכניס עצמו אליהם. בשו"ת חוות יאיר סימן קצא העלה טענה נוספת שעל פיה ניתן להצדיק את הפטור מפריקת אדם, גם כאשר לא ניתן לטעון שהאדם אשם בצער שהגיע לו עצמו:

"ל דהקפידה תורה על צער ב"ח דחסירה דעת ונפש המשכלת לסבול מש"כ זה האדם איבעי' ליה ליתובי דעת' ולקבל מאהבה אשר יארע לו וכמ"ש במס' סוכה על אבל חייב בסוכה אף על פי דמצטער פטור מן הסוכה ודוק והנלפענ"ד כתבתי.

בספר 'שבת של מי' (שבת קכח, ב) השיג על ראייתו של החו"י, וטען שאין להשוות אבל לצער פיסי אחר:

ואני תולעת יעקב אחר המחילה לא נר' לי ראיתו. דשאני אבל דבקרבו ישים עצבו ופיתקא מן שמיא נפל - חייב לכוף כאגמון ראשו ולהצדיק עליו את הדין, אבל צערא בעלמא, דיוכל איהו בדידיה או ישראל אחר להצילו - מי

ימר דאינו חייב משום צער בעלי חיים? וכ"כ הרשב"א בתשובותיו סי' רנ"ב ורנ"ו, דבודאי איתנהו באדם צער בעלי חיים, והכריח הדבר ממעשה דר' ישמעאל בפ' אלו מציאות דף ל' ע"ב ע"ש

יש להעיר, שגם הרשב"א לא טען שבהכרח יש דין של חובה להציל אדם המצטער בגופו, אלא כתב שגם לשיטה שאין צב"ח מדאו', אנו רואים שמצוות פריקה וטעינה מחייבת לסייע לאדם תקוע בדרך מצד הפסד ממונו וצעריו, ומתוך כך יש ללמוד שהמצוה אינה תלויה בבהמה דווקא.

בשיטה מקובצת (לב, א) הקשה בשם הראב"ד, למ"ד שאין צב"ח דאורייתא, מדוע יש עדיפות לפריקה על פני טעינה, שזו בחינם וזו בשכר. הראב"ד תירץ שהקדמת הפריקה היא משום שיש בה חשש להפסד מרובה יותר, כיון שאין מדובר רק בעיכוב בדרך וחשש לאובדן המטען, אלא גם בחשש להפסד בהמת המשא עצמה, שכורעת תחת הנטל.

ראינו לעיל, שגם הרדב"ז, החולק על הרשב"א סבר שיש בפריקה וטעינה של אדם משום השבת אבידת גופו. גם לאור דברי הראב"ד, יש לדון אם דין השבה זה קיים רק במקום שמדובר בצער שיש לו משמעות ממונית, או שבכל מצב שאדם רואה את חברו מצטער בגופו ויש בידו להסיר את צעריו, יש לו חובה לסייע.

ג. הנפ"מ ההלכתיות אם צב"ח דאו' או דרבנן

מסוגיות הגמרא שעוסקות בשאלה אם צב"ח דאו' או דרבנן עולות נפ"מ הלכתיות ממחלוקת זו בשני תחומים - דחיית איסורי שבת וגדרי מצוות פריקה וטעינה:

1. היתר איסורים דרבנן בשבת - בסוגיות פרק יח ממסכת שבת (קכח, ב) בדין בהמה שנפלה לבור, ושם בפרק האחרון (קנד, ב) בדין הסרת מטען מבהמה במעשה חמורו של רבן גמליאל, אנו רואים נפ"מ מדין צב"ח לעניין היתר איסור דרבנן של ביטול כלי מהיכנו בשבת.

ברא"ש (ב"מ ב, כט) הביא בסיכום הסוגיא את הדין שחידש המהר"ם לעניין חליבת בהמה בשבת על יסוד זה שצב"ח דאו':

ואף על גב דדחי גמרא קיימא לן דהכי הלכתא והכי אמר רב יהודה בשילהי (מפנין במסכת שבת דף קכח ב) בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה בשבת משום דבטול כלי מהיכנו דרבנן וצער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ומכאן התיר רבינו מאיר ז"ל כשיש רוב חלב לבהמה ומצטערת בכך שמותר לומר לנכרי בשבת לחלוב לבהמה ויטול החלב לעצמו. דצער בעלי חיים דחי אמירה לנכרי.

יש להעיר, שבסוגיות שבמסכת שבת לא הותר באופן גורף כל איסור דרבנן משום צב"ח. איסור מוקצה לא הותר, אלא דווקא ביטול כלי מהיכנו. בכל זאת, למד המהר"ם מהיתר זה, שיש להתיר גם אמירה לנכרי, שהיא איסור דרבנן.

בהקשר זה יש לציין למה שכתב בחידושי הר"ן (ב"מ לג, א), שגם לאחר ההכרעה שצב"ח דאו', עדיין יש להבחין בין צער גדול ומשמעותי לצער מועט, שלא ידחה שום איסור דרבנן:

ולענין פסק הלכה הר"ף ז"ל פסק כרבא דצב"ח דאוריתא וה"נ מוכח פרק מפנין דשרי לבטל כלי מהיכנו משום צער ב"ח דאוריתא.

ומיהו דוקא בצער גדול אבל צער מעט לא דתנן פ' משילין גבי אותו ואת בנו שנפלו לבור דמעלה ושוחטו (וה"נ) [והשני] עושה לו פרנסה במקומו דברי ר"א, ולא שרינן לי' להעלותו משום צער ב"ח דלאו צערא הוא כולי האי. ואפי' ר"י דשרי בהערמה, הא פירשוה התם דטעמא משום הפסד ממון ולא משום צערא.

2. היקף ותנאי חיוב מצוות פריקה וטעינה - מתוך סוגיות פריקה וטעינה בב"מ
עולה, מלבד המחלוקת המפורשת במשנה בין ריה"ג ורבנן בעניין בהמה הטעונה יותר ממה שיכולה לשאת, גם הדין של פריקת בהמת גוי. כן כתב הרשב"א בחידושו, והובא בשטמ"ק.

נוסף על כך, תולה הגמרא את החילוק של חכמים בין פריקה שמחוייבת בחינם, לטעינה שמחוייבת רק בשכר בסברת צב"ח.

אמנם, יש להעיר שבחידושי הריטב"א (לב, א) טען שחילוק זה אינו תלוי בכך שאנו סוברים שצב"ח דאו', כיון שלדבריו גם בטעינה יש סברא של צב"ח, אלא שהיא פחותה מהצער שקיים בפריקה. כך הוא מסביר את לשון הגמרא 'ומה טעינה דלית בה צב"ח וליכא חסרון כיס':

'פי' שאין שם צער גדול כמו בפריקה אבל קצת צער איכא כדאיתא לעיל. וליכא חסרון כיס. פי' אם לא יטעון שתמות הבהמה או תתקלקל.'

ד. היתר צער בעלי חיים בדבר שהוא לצורך האדם

בשו"ת תרומת הדשן (קה) נשאל אם מותר לעשות פעולות שמצערות בעלי חיים כאשר פעולה זו מביאה תועלת כלשהיא לאדם, כגון למרוט נוצות לאווזים חיים, לחתוך לשון של תוכי כדי שידבר ולחתוך אזניו של כלב כדי שידבר וכדו'. והשיב: נראין הדברים דאין אסור משום צער בעלי חיים אם הוא עושה לצורכי ולתשמישו. דלא נבראו כל הבריות רק לשמש את האדם... היאך מותר משא כבד על בהמתו להוליכו ממקום למקום הא איכא צער בעלי חיים? וכו'ת אין הכי נמי, הא אמרינן התם דרבנן דר"י הגלילי סברו דאפילו תחת משאו שאין יכול לעמוד בו חייב לפרוק וכי ברשיעי עסיקין?...

בתה"ד מביא ראיות נוספות שהותרו דברים שהם לצורך האדם, אך מסיים שיש להימנע מדברים אלה משום מידת אכזריות:

ומתוך הלין ראיות הוה נראה קצת דליכא איסור בכה"ג, אלא שהעולם נזהרים ונמנעים, ואפשר הטעם לפי שאינו רוצה העולם [לנהוג] מדות אכזריות נגד הבריות, שיראים דילמא יקבלו עונש על ככה...

בשו"ת נודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' י') נשאל בדבר איש אחד אשר זכהו השם בנחלה רחבה עם כפרים ויערות אשר בו כל חיתו יער, אם מותר לו לילך לצוד ציד, או שאסור לבר ישראל לעשות כן אי משום צעב"ח אי משום בל תשחית.

והשיב הנו"ב דצער בעלי חיים ליכא, על יסוד דברי התרומת הדשן (הנ"ל: פו"כ סי' ק"ה) דבכל דבר שהוא לצורך האדם ליכא בזה משום צער בעלי חיים. והוסיף על כך שגם לא שייך צער בע"ח רק אם מניחו בחיים ומצער, אבל אם ממיתו ליכא בזה משום צער בעלי חיים, והביא רא"י לזה מגמ' חולין (ז' ע"ב)¹³⁵.

היסוד שצב"ח לא נאסר בדבר שהוא לצורך האדם, הוסבר והוכח מאותו מקור גם ע"י המהר"ל בחידושו (לב, ב), אשר הוכיח זאת גם מדין הקדמת שונא לאוהב 'כדי לכוף את יצרו':

דודאי הבהמה נבראת לצורך אדם וכל שהוא לצורך האדם יכול לצער אותה דהא כל מלאכה נמי היא צער בע"ח, אלא לא אסר צער בע"ח רק משום שלא לצורך אבל כל שהוא לצורך אדם אין כאן צער בעלי חיים. ובפרק קמא [דחולין] דקאמר עקרנא להו איכא צער בע"ח, אף על גב דגם הוא לצורך בני אדם שלא יזיקו, לא נקרא זה לצורך ולא נקרא לצורך אלא כשהוא לדבר תועלת, ועוקרים על המלכים הוא לצורך כבוד והוי כמו לצורך שהוא מותר. ולקמן נמי אמרינן דמשום לצורך לכוף יצרו מניח צער בע"ח, ש"מ מה שהוא צורך לו יכול לצער הבהמה.

גדרי חיוב מצוות פריקה וטעינה

א. בחינם או בשכר - מדוע יש הבדל בין פריקה וטעינה בדין זה?

המאירי מסביר את החילוק בין פריקה לטעינה כנובע מתוך הצורך המידי בביצוע הפריקה בגלל צער הבהמה, והיא עלולה להתעכב לצורך הסכמה על השכר:

מצוה מן התורה לפרוק- פירשו בגמרא לפרוק בחנם. מתוך שיש כאן צער בעלי חיים אין משהין להתנות על השכר. אבל לא לטעון- ר"ל לא לטעון בחנם אלא בשכר, והרי זה עושה מצוה ונוטל שכרו.

בחידושי הרמב"ן (לב, א) מתלבט אם גדר הפריקה בחינם הוא חמור יותר אף מהשבת אבידה, ומנמק זאת בצער הבהמה אפילו למי"ד צב"ח דרבנן:

הא דאמר' פריקה בחנם. איכא למימר דכיון דאית ביה צערא דמרה וצערא דידה לפיכך היא בחנם ואפילו היה בטל מן הסלע אין לו שכרו, ואף על גב דצער ב"ח לאו דאורייתא כיון דאיכא צערא דידה מרה נמי מצטער יותר מאבידה, ואיכא למימר מאי בחנם שאם לא היה בטל מכלום אינו יכול לומר לו תן לי שכר, אבל אם היה בטל מן הסלע כלומר שהיה עוסק במלאכה נוטל שכרו כדין אבידה.

בשיטה מקובצת כתב שהריטב"א כתב שיש להשוות לאבידה כלשון אחרון. ולעומת זאת, הר"ן כתב כלשון ראשון ככתוב בנמוקי יוסף, והדברים מתאימים לסברא שהבאנו לדין זה בשם המאירי, שהמטרה היא למנוע עיכוב בביצוע הפריקה.

¹³⁵ ממעשה רבי פנחס בן יאיר ורבי, שלא הסכים רפב"י לעקר הפרדות משום צב"ח, ולכן הציע רבי להרגן, והצעה זו נדחתה ע"י רפב"י רק מטעם 'בל תשחית'.

המאירי עצמו הביא את המחלוקת בשאלה זו, ואכן הסכים עם הר"ן שאין לו שכר בטלה, אך נתן לכך טעם אחר:

ומ"מ פריקה בחנם יש אומרים דוקא למי שאינו מתבטל ממלאכה אבל עוסק במלאכה יש לו שכר בטולו ולא יראה לי כן לא נאמרה אותה משנה אלא להשבת אבדה שהוא בטול גדול.

מדברי הרא"ש בפסקיו (ב, כח) נראה שפשוט לו שגדרי שכר הבטלה קיימים בפריקה כמו בהשבת אבידה, אלא שהוא תופס את דיני השכר כתקנת חכמים שנועדה לעודד אנשים להשיב אבידה, ומתוך כך קובע עיקרון שישנו חילוק בין אופן חישוב השכר בפעולת הצלה שנעשתה שלא בנוכחות הבעלים לפעולה שנעשתה בנוכחותם, כיון שאז היתה למציל אפשרות להתנות בעצמו על שכרו: דחכמים תקנו ליטול שכר על השבת אבידה כדי שיניח אדם מלאכתו וישיב אבידה.

אבל אם הבעלים עומדים שם לא הוצרכו לתקן כיון שיכול להתנות. ואם לא התנה הפסיד ולא יטול שכר על השבתה. אבל כפועל בטל לגמרי יטול. דאנן סהדי דניחא להו לבעלים בהכי.

ודבר זה אנו למידין מההוא דתנן בפרק הגוזל בתרא (דף קטו ב) שטף נהר חמורו וחמורו חבירו והניח שלו והציל של חבירו אין לו אלא שכרו. ולא אמרינן שיטול כל מה שהפסיד בהשבתו כי היכי דאמרינן הכא היה בטל מסלע שאין מפסיד כלום בהשבתה. אלא נוטל כמו ששמין שאדם היה נוטל על מלאכה קלה כזו. אלא היינו טעמא כיון שבפני בעלים הוא היה לו להתנות ומדלא התנה הפסיד ולא יטול אלא שכר טורחו.

ומינה שמעינן דאם אין הבעלים שם צריך ליתן לו דמי חמורו.

בסימן כד הרא"ש הסביר מדוע נותנים למשיב אבידה שכר כפועל בטל של אותה מלאכה שבטל ממנה בהתאם לטורח שטרח בה. אולם, הרא"ש כאן מוסיף בסוף דבריו, שאם היה לו הפסד ממש, כמו במשנה בבבא קמא, כיון שלא היה לו בפני מי להתנות, צריך לקבל החזר מלא של הפסדיו. אמנם, כאן מתברר שלדעתו דין זה מתקיים רק משום שאינו בפני הבעלים, ולכן לא יכל להתנות. במקרה שיכל להתנות ולא התנה - יקבל רק שכר טורחו ללא התייחסות לא למה שיכל להרוויח, ואפילו לא למה שהפסיד.

ב. עם הבעלים או בלעדיהם?

במשנתנו מובאת דרשת חז"ל מהמילה 'עמו', שפוטרת מלפרוק עם בעלים שאינו מסייע בעצמו לפריקה.

יש להעיר, שרש"י בפרשת כי תצא (דברים כב, ד) הביא דרשה זו, אך התאים אותה לנושא הפסוק שם, שהוא טעינה:

עמו - עם בעליו, אבל אם הלך וישב לו, ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון, פטור.

דברי רש"י מסתברים משני טעמים: א. המילה 'עמו', שהיא היסוד לדרשה, מופיעה בשתי המצוות. ב. אם אפילו בפריקה, שבעיכובה יש צער בעלי חיים, אינו

חייב לפרוק ללא עזרת הבעלים, כל שכן בטעינה שבה אין הבהמה נמצאת לפני הטעינה במצב של צער.

ב'דברי דוד' העיר על כך שרש"י לא הזכיר דין זה בפירושו למצוות הפריקה בפרשת משפטים, ורק בפרשת כי-תצא הזכיר דרשה זו תוך שינוי לשונה והתאמתה למצוות הטעינה:

תנימה רבה יש לי בזה, דדבר זה הוא מוזכר במשנה בפרק אלו מציאות גבי פריקה: אם רצונך לפרוק פרוק פטור, שנאמר: עזב תעזוב עמו. ולמה כתב רש"י דבר זה בטעינה 'אם רצונך לטעון'? ויש מקום לטעות דבפריקה שיש צער בעלי חיים יש חיוב אפילו אם ישב לו, ולמה שינה רש"י מלכתוב כמו שהוא אמת במשנה?

ונ"ל לתרץ: דבגמרא אמרינן אחר כך: דאי צער בעלי חיים דאורייתא אין פטור אלא מכח מצות פריקה אבל חיוב מכח צער בעלי חיים, וכן כתב הרא"ש על פי מסקנת הגמרא, דנ"מ מזה שאם נותן לו שכר יוכל לקבלו. ורש"י רוצה כאן לפטרו לגמרי. ע"כ נקט גבי טעינה, דאין שום חיוב שם, דבטעינה אין צער בעלי חיים. ועל כן לא פירש רש"י לעיל כלום, לרמוז שאינו פטור לגמרי שם אלא כאן. כנ"ל ליישב דברי רש"י, ותמנהי שלא ראיתי שום מפרש שהרגיש בזה.

ה'דברי דוד' טוען שרש"י לא הביא את הדרשה על מצוות הפריקה, כיון שלמעשה לא מתקיים הפטור באופן מלא, בגלל דין צב"ח דאוי, ואם הבעלים אינם מסייעים זה רק מאפשר לו לקבל שכר, כפי שמבואר בסוגייתנו¹³⁶.

אמנם, לשיטת חכמים שפריקה בחינם וטעינה בשכר, היה מקום לטעון, שכיון שמקבל שכר על הטעינה, אין סיבה שישתנה הדין בין אם הבעלים מסייעים או לא.

ונראה שיש לבאר דינים אלה על יסוד דברי ה'פרי יצחק', שדן מהי המציאות שבה חלה מצוות הפריקה או הטעינה.

בשעורי ר' דוד הביא מדברי ה'פרי יצחק' שהסביר את המציאות שעליה מדובר במשנה על יסוד ההבנה שחיוב המצוה חל רק במקרה שהבעלים אינו מסוגל לפרוק או לטעון לבדו:

על כרחך מיירי דהבעלים לבדם אינם יכולים לפרוק, דאם יכולים לפרוק לבדם ודאי דליכא מצות פריקה כלל, ולא בעינן קרא דעמו, דמסברא ליכא המצוה, דמהיכי תיתי תחייבהו תורה לעזור לו.

¹³⁶ אמנם, יש לציין בדין זה את דברי הרא"ש (ב, ל), שכתב 'ונפ"מ שאם נותן לו שכר יוכל לקבלו'. כלומר, אף כאשר הבעלים אינו מסייע לפרוק, ההיתר לקבל שכר אינו מאפשר לאדם להתנות את הפריקה בקבלת שכר מראש, אלא רק מתיר לו לקבל שכר על הפריקה (ועי"ש בפפולא חריפתא אות ט, שהסביר מצד דרשת המקראות מדוע דין זה הוא שונה מטעינה, ששם מותר לו להתנות מראש. עם זאת, נראה שההבדל מבוסס גם על הסברא שבפריקה יש דחיפות מצד צב"ח ובטעינה לא.

וכתב דכן נראה מלשון רש"י לעיל (דף לא א) ד"ה 'צערא דמרא': 'העומד שם ואינו יכול לטעון לבדו וכן לפרוק' ע"כ. דמשמע דאם יכול לבדו, ודאי ליכא מצות פריקה וטעינה.

וכן ע"כ מיירי דהאחר יכול לפרוק לבדו, דאם גם הוא אינו יכול לפרוק לבדו, איך אומר לו אם רצונך לפרוק פרוק ואיצטריך קרא דאינו חייב, תיפו"ל דאינו יכול כלל לפרוק לבדו.

וא"כ ע"כ מוכרח דמיירי דהבעלים אינם יכולים לפרוק לבדם, והפורק יכול לפרוק לבדו.

וא"כ א"ש דבעינן קרא דעמו דאם אין הבעלים מסייעים, פטור מלפרוק, דמסברא היה מקום לומר, דכיון דהבעלים אין יכולין לפרוק לבדם, וצריכים הם לסיוע מהאחר, והאחר הרי יכול לפרוק לבדו, א"כ מה ענין איכא שהבעלים יסייעוהו, כיון דיכול לבדו.

ולכן שפיר איצטריך קרא דעמו, דהוי גזה"כ, דאף שהוא משא קל שיכול לפרוק לבדו, אפ"ה אם אין הבעלים רוצים לסייעו, פטור מלפרוק, ע"ש.

אם כן, כשם שלא פטרה התורה את הבעלים מלסייע לפרוק, למרות שהם לא היו מסוגלים לפרוק בעצמם, ואילו הוא יכול לפרוק לבדו, כך יש לומר שלא פטרה את הבעלים מלסייע לטוען, למרות שהוא מסוגל לטעון לבדו. בטעם הדבר יש לומר, שהתורה אינה מחייבת את האדם לעבוד בשביל חברו. אם החבר מעוניין בפועלים, הרי עליו לפנות אליהם בעצמו, והם אינם חייבים לעבוד אצלו אלא ברצונם החופשי. התורה מחייבת רק לעזור לזולת, אשר אינו מסוגל לעזור לעצמו. במקרים מסויימים התירה התורה לקחת שכר על עזרה זו, אך עדין המצווה היא לעזור לזולת, ולא לשרת את הזולת.

ר' דוד הוכיח מכך שהרמב"ם הכניס מצוה זו להלכות שמירת נפש, שגם הוא סובר שחיוב המצוה תלוי בכך שאין הבעלים מסוגל לפרוק ולטעון לבדו:

ולכאורה צ"ב, דהא בפשוטו דין זה, הוי דין הצלת ממונו, ואינו ענין להל' רוצח ושמירת נפש, רק להל' גזילה ואבידה. ומוכח נמי כרש"י דהיכא דיכול לבדו ודאי דליכא חוב, ורק היכא דקשה לו לבדו דהוי ענין כמו שמירת נפש לסייע לו שלא יעשה לבדו וזהו עיקר המצוה.

ג. טעינה ופריקה לבהמת גוי

ממהלך הסוגיא נראה שלמ"ד צב"ח דאוי ישנה חובה לפרוק בהמת גוי כבהמת ישראל, ואילו למ"ד צב"ח דרבנן אין חובת הפריקה אלא משום איבה.

אמנם, גם מ"ד צב"ח דאוי, מודה שישנו יסוד לחייב גם משום איבה, ולכן יזדקק לטעם זה לעניין חיוב טעינת בהמת גוי. גדרי חיוב זה יהיו מקבילים לחיוב טעינת בהמת ישראל- בשכר בלבד, ולא בחינם.

בברייתא העוסקת בחובת הקדמת טעינת השונא לפריקת האוהב נאמר 'שונא שאמרו- שונא ישראל ולא שונא גוי'. אם כן, ניתן להקדים פריקת בהמת ישראל לטעינת בהמת גוי. אולם, מה יהיה הדין אם תעמוד טעינת בהמת ישראל אל מול פריקת בהמת גוי?

בסוגיית הגמרא (לב, ב) מובאים שני חלקים של ברייתא :

בהמת נכרי ומשאו ישראל - וחדלת... בהמת ישראל ומשאו נכרי - עזב תעזב.

הגמרא בתחילה העמידה את הברייתא בטעינה בלבד, ותלתה את השינוי בדין בכך שבדרך כלל בעל הבהמה הוא אשר הולך עמה בדרך, ולכן אין צורך להזדקק לעזור במקרה שהמטען הוא של ישראל, אם הבהמה היא של הגוי, אך אם הבהמה היא של ישראל, יש להזדקק לעזור לו לטעון, משום צערו של החמר הישראלי, למרות שהמשא הוא של גוי.

אולם, כיון שבברייתא הובא הפסוק 'עזוב תעזוב', שמדבר על פריקה, מסקנת הגמרא היא שיש להעמיד ברייתא זו כשיטת רבי יוסי הגלילי, שסובר שאין צב"ח דאורי, אבל לדעת חכמים, יש חובה לפרוק בהמת גוי כמו בהמת ישראל. לאור מהלך הסוגיא יש לעיין בדברי הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש יג, ט) שהביא ברייתא זו להלכה :

בהמת הגוי והמשא של ישראל, אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו - אינו זקוק לה, ואם לאו - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשוי של גוי - חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל, אבל בהמת הגוי ומשאו אינו חייב להטפל בהן אלא משום איבה.

ההסבר הפשוט לדברי הרמב"ם, לאור מה שלמדנו בסוגיית הגמרא, הוא שהוא פוסק להלכה כרבי יוסי הגלילי, שאין צב"ח דאורי. אולם, הכס"מ הוכיח שהרמב"ם לא פסק כריה"ג בדין 'היה עליו יתר על משאו', ולכן טען שיש להעמיד את דברי הרמב"ם הפוטר בהלכה זו בטעינה בלבד, ולא בפריקה. כן כתב גם המב"ט בקרית ספר. קיים קושי לקבל הסבר זה, כיון שהרמב"ם הזכיר בהלכה זו גם דיני פריקה.

בספר 'אור שמח' (יג, ט) הסביר את דברי הרמב"ם כפשוטם, ותלה את הפטור בכך שהגוי בעל הבהמה הוא המצער אותה, ובאופן זה גם למ"ד צב"ח דאורי לא הטילה התורה אחריות על ישראל :

פירוש דבריו, דאינו חייב גם בפריקה, וכדמוכח שמועה דפרק ערבי פסחים (פסחים ק"ג ע"ב) דעל שונא דקרא קאי, ודוקא בשונא שפירש רבינו לקמן ה"ד, ועיין ביאורי הגר"א (ח"מ סימן רע"ג), ואף על גב דצער בע"ח דבר תורה (שבת קכ"ח ע"ב) מכל מקום כמו דכתב הר"ן (נ"י ב"מ י"ז ע"ב בדפי הרי"ף) דבזקן ואינו לפי כבודו פטור מלפרוק, דכמו דהתירה תורה לצער בע"ח מפני צורך בני אדם כן התירה תורה מפני כבודו, יעו"ש דברי נועם, כן סבר רבינו דלא הטילה תורה להטריח ישראל מפני צער בע"ח, דחביב עליה דרחמנא טורח ישראל טפי מצער בע"ח, ואף בשכר פטור, דלית כאן רק השבת אבידה, דניזוק החמור, ודוקא של ישראל, אבל שאינו בן דת הלא על צער חמורו יכול הבעלים להרגו, דבהריגה ליכא צער בע"ח, כדהוכיח במישור בספר האשכול הלכות שחיטה סימן י' מהך עובדא דר' פנחס בן יאיר בפרידות (חולין ז' ע"ב) דאמר קטילנא להו איכא משום בל תשחית, א"כ הבעלים שאינו בן דת איהו דלא בעי לאבוד ממונו ומצער לה, ומשום

זה לא חייבה רחמנא לישראל לפרוק אפילו בשכר, דאטו אי בעי מרה לצער לה מה איכפת לישראל, ודוק:
 סברא אחרת, אך דומה בעניינה כתב הבי"ח (רעב) בביאורו ללשון הברייתא 'שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא אומות העולם':
 ואם תאמר כיון דקיימא לן צער בעלי חיים דאורייתא מה לי שונא ישראל מה לי שונא אומות העולם?¹³⁷ וי"ל כיון דקיימא לן דהגוים מורדין ולא מעלין לא יהא ממונו חמור מגופו. והיינו דוקא כשהגוי שם ויתבאר בסמוך.
 לאור דברי הבי"ח (וגם לפי האור שמח) יש להקדים טעינה לישראל על פני פריקה לגוי במקרה שהגוי נמצא עם בהמתו. אמנם, במקרה שנתקל בבהמת הגוי, ואין הגוי שם, נראה שיש להקדים את פריקת בהמת הגוי קודם טעינת בהמת ישראל.

ד. דין אוהב ושונא בפריקה וטעינה

סוגיית בבא מציעא

במצות פריקה שבפרשת משפטים דיברה התורה על 'חמור שונאך'. בסוגיית צב"ח הובאה ברייתא שדנה ביחסי הקדימה בין אוהב לשונא במצוות פריקה וטעינה:

אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו.
 הגמרא מסבירה שההתנגשות במקרה זה היא בין שני ערכים: צער בעלי חיים, לעומת כפיית היצר. ובמקרה זה הערך השני גובר, אף אם דיני צב"ח הם דאורייתא:
 ואי סלקא דעתך צער בעלי חיים דאורייתא, הא עדיף ליה! - אפילו הכי, כדי לכוף את יצרו עדיף.

ברייתא נוספת מובאת בסוגיא מסבירה מיהו השונא שעליו מדובר:

שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא נכרי.

בפשטות, ברייתא זו בעצם מסבירה מדוע 'לכוף את יצרו עדיף'. השונא שעליו דיברה הברייתא הוא שונא מישראל שכלפיו אמרה התורה 'לא תשנא את אחיך בלבבך', ולכן חשוב להקדים ולעזור לו על מנת שלא לעבור על איסור השנאה. הבנה זו מתחזקת מכך שבתוספתא (ליברמן ב, כו) נשנו הדברים כהלכה אחת:
 אוהב לטעון ושונא לפרוק - מצוה לפרוק עם השונא, שלא לשבור את לבו.
 שונא שאמרו - שונא שבישראל ולא שונא שבאומות.

יש להעיר, שהגמרא בתחילה הבינה את הביטוי 'שונא שאמרו' כמתייחס לשונא האמור בתורה, ומתוך כך הבינה שכוונת הברייתא לפטור מפריקת בהמת שונא גוי. על כך שאלו: אם צב"ח דאורייתא, מה לי שונא ישראל מה לי שונא גוי? הרי חיוב הפריקה הוא משום צער הבהמה. אולם, כאשר אנו מסבירים שהכוונה היא לשונא

¹³⁷ שאלה זו קשה במיוחד לשיטתו, שסובר שדין הקדמת השונא הוא גם במי ששונאו כדין מפני שהוא חוטא.

שהוזכר בברייתא בהקשר לשאלת ההקדמה, ולא לפטור מלא מן המצוה, הדבר מובן, שכן מצות 'לא תשנא' אינה אלא ב'אחיד'.

סוגיית פסחים

למסקנה, סוגייתנו לא התייחסה במפורש לשאלת זהות השונא שעליו דיברה התורה במצות פריקה, ולסיבת שנאתו. אולם בסוגיית הבבלי בפסחים (קיג, ב) ישנו דיון מפורש בשאלה זו, ואותה ברייתא מובאת כמי שמסבירה את לשון התורה עצמה:

נאמר: 'כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו' - מאי שונא? אילימא שונא נכרי - והא תניא: שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא נכרי.

אלא פשיטא - שונא ישראל. ומי שריא למסניה? והכתיב 'לא תשנא את אחיך בלבבך'!

אלא: דאיכא סהדי דעביד איסורא - כולי עלמא נמי מיסני סני ליה, מאי שנא האי?

אלא לאו כי האי גוונא, דחזיא ביה איהו דבר ערוה.

רב נחמן בר יצחק אמר: מצוה לשנאתו, שנאמר: 'ראת ה' שנאת רע'.

מחלוקת התוספות בפסחים והרמב"ן בסוגייתנו

התוספות בפסחים (שם) עימת את דין הקדמת השונא שבב"מ עם פרשנות הסוגיא שמדובר בעובר עבירה:

ואם תאמר דבאלו מציאות (ב"מ דף לב: ושם) אמרינן: 'אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו', והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו?

ו"ל כיון שהוא שונאו גם חבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר.

שאלת התוספות שם מבוססת על ההבנה שגם הברייתא מדברת על אותו שונא שעליו דיברה התורה, ולפי תשובתם כלפי אותו עובר עבירה שחובה לשונא ישנה לא רק חובת פריקה, אלא גם חובת טעינה, ואף חובה להקדימו לפני מי שהוא אוהבו, כדי שלא יבוא ל'שנאה גמורה'.

בסוגייתנו שאלו תוספות (ד"ה 'לכופ יצרו') את אותה שאלה, אך השיבו 'דלא מיירי בשונא דקרא'. למעשה, תשובה זו היא מפורשת בסוגייתנו בהסבר הברייתא למי"ד צב"ח דאו', ולכן נשאלת השאלה מדוע הציעו התוספות בפסחים תשובה אחרת?

יתכן שבתוספות בפסחים הבינו שעצם העיסוק באוהב ושונא בברייתא חייב להיות מבוסס על השונא שהוזכר בתורה, ולכן מסתבר להם שהשונא שאמרו להקדימו לאוהב בברייתא הוא אותו שונא שהתורה חידשה את עצם החיוב לפרוק את חמורו.

לעומת זאת, בחידושי הרמב"ן (לב, ב) כתב שנראה לו שהברייתא איננה מדברת על השונא האמור בתורה, שכן אין עניין להקדים שונא חוטא למי שהוא אוהבו:

נראה לי דלאו בשונא דקרא משתעי, דקרא הא אוקימנא בפ' ערבי פסחים (ק"ג ב') דחזא ביה איהו לחודיה דבר ערוה ומצוה לשנאתו ולמה יכוף את יצרו, אלא בשונא דעלמא קאי דעביד ביה איסורא כי סני ליה ולפיכך חכמים מזהירין אותו שיכוף את יצרו, אבל בשונא שדבר בו הכתוב אדרבה מצוה להקדים אוהב שהוא אוהב לשמים ולבריות.

שיטת הרמב"ם

ברמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (יג, הלכה יג-יד) הביא את דין הקדמת השונא ולאחריו את הגדרת השונא האמור בתורה:

הפוגע בשנים, אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען. במה דברים אמורים? בשהיו שניהם שונאים או אוהבים, אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכוף את יצרו הרע. השונא שנאמר בתורה הוא מישראל, לא מאומות העולם. והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר (ויקרא י"ט ז'): 'לא תשנא את אחיך בלבבך?' אמרו חכמים: כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר הרי זה מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה ויחזור מרשעו. ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו מצוה לפרוק ולטעון עמו, ולא יניחנו נוטה למות שמא ישתהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר (יחזקאל ל"ג י"א): 'אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה'.

אמנם, הרמב"ם הסמיך את הגדרת השונא האמור בתורה כמי שעבר עבירה, לדין הקדמת השונא לאוהב. אולם, לא נראה שהרמב"ם מפרש כמו תוס' שגם שונא שכזה יש להקדים לאוהב, כיון שהרמב"ם אומר שהקדמת השונא נועדה לכוף את יצרו הרע. אם מדובר באדם שמצוה לשונאו, הרי אין הרצון להימנע מלעזור לו נובע מיצר הרע. אמנם, התוספות טענו שהשנאה עלולה להתדרדר כתוצאה מההימנעות מעזרה לכדי 'שנאה גמורה', שיתכן שהיא אסורה, אך עדיין אין מדובר בדין של 'כפיית היצר', אלא לכל היותר בדין של מניעה והצלה מפני היצר, בטרם התעורר.

בכל זאת ב'קריית ספר' הבין שמדובר על אותו שונא האמור בתורה, והפסוק עצמו הוא המקור שממנו למדו שיש להקדים את השונא:

דכיון דגלי קרא בפריקה חמור שונאך משמע דשונא קודם. אם כן, אפילו בטעינה קודם, כדי לכוף יצרו כדאמרינן. ושונא דקרא היינו שראה בו דבר עבירה ולא חזר בו דמצוה לשונאו עד שישוב וכדאמרינן פרק ערבי פסחים. ואפילו הכי מצוה לפרוק ולטעון עמו, שמא יבוא לידי סכנה, ואולי ישוב ברצון ה'...

בכסף משנה התקשה, מאחר שהשונא הוזכר בתורה רק במצוות הפריקה, מניין למדו להקדים את השונא גם בטעינה? ותירץ:

וי"ל דכיון דחזינן לגבי פריקה השוה הכתוב שונא לאוהב אית לן למימר דה"ה לטעינה שהוא כאוהב.

הכרעת הפוסקים

בב"י הביא דברי הרמב"ן, אך בשו"ע העתיק רק את לשון הרמב"ם. והרמ"א הוסיף את דברי הרמב"ן בהגהת שולחן ערוך (רעב, י) מבלי לציין כיש אומרים: ודוקא בשונא בעלמא דלא עביד איסורא, אבל אם עביד איסורא ושונאו משום שעבר עבירה, א"צ לטעון עמו כדי לכוף יצרו, דהא יפה עושה ששונאו (נ"י פ' אלו מציאות).

אולם, בבאר הגולה, הבין שהרמב"ם אינו מסכים עם חילוק זה. גם הב"ח הבין שהרמב"ם לא חילק בין שונא האמור בתורה לשונא שעליו מדובר בברייתא, ולכן הסביר אותו עפ"י התוספות בפסחים, שגם כאשר יש מצוה לשונא אותו, בגלל הסכנה שיבוא לידי שנאה גמורה, יש להקדימו לאוהבו. לעומת זאת, בביאור הגר"א (ס"ק טו) כתב שסעיף י' שעוסק בדין ההקדמה מדבר על השונא האמור בברייתא, ורק סעיף יא, שעוסק בעצם חיוב הפריקה, מדבר על השונא האמור בתורה. הגר"א טוען שאף ניתן לדקדק מהרמב"ם כשיטת הרמב"ן: והרמב"ם וש"ע בס"א אשונא דקרא קאי וכמ"ש השונא האמור בתורה כו' וקמ"ל בזה שמצוה אעפ"כ לפרוק ולטעון אף על פי שהוא בעל עבירה. ולא כ' הרמב"ם שמצוה להקדימו וכן מדויק לשון הרמב"ם וש"ע.

חשוב לציין, כפי שראינו לעיל, שהתוספות עצמם בב"מ לא פירשו כמו התוספות בפסחים, ולכן שיטת התוספות בפסחים היא בעצם דעת יחיד, אשר לא הובאה בפסקי הרא"ש ובטור, ולכן פחות מסתבר לפסוק כמותם. בש"ך (ס"ק ב) ציין את דברי הב"ח, אשר חולק על הרמ"א, אך בסמ"ע (ס"ק יח) הסכים עם דברי הרמ"א עפ"י הרמב"ן והתוספות בב"מ, ונראה שכך יש להכריע למעשה.

ה. באיזה מקום חל חיוב פריקה וטעינה

בפסוק של מצוות הפריקה בפרשת 'משפטים' לא הוזכר היכן נמצא החמור הטעון פריקה. לעומת זאת, במצוות הטעינה שבפרשת 'כי תצא' מצויין שהחמור או השור 'נופלים בדרך'.

בפירוש 'העמק דבר' (שמות כג, ה) הציג את השאלה אם המקום שבו נמצא החמור משפיע על חיוב המצוה:

ולא פירש המקרא היכן החמור, אם דוקא בדרך או אפילו בבית ואין בעליו יכול לפרוק.

אבל רמב"ם וש"ע ביארו דדוקא בדרך, והכי משמע בב"מ דל"ג א' דכי תפגע דלקמיה קאי גם על פריקה, ושמה כתיב תועה וזהו בדרך,

ותו מדכתיב בפסוק זה עזב דמשמעו אפילו הרבה פעמים וזה לא שייך אלא כשהחמור בדרך, וע' מש"כ בס' דברים שם דמזה למדנו דעת הרמב"ם דטעם מצוה זו היא משום סכנת נפש בעליו.

הגר"א התקשה בכך שדרשת חז"ל, שהגדירה את מרחק הראייה שבתוכו מתחייבים במצוות פריקה וטעינה, השתמשה בלשון 'כי תפגע' שנאמרה במצוות השבת אבידה, ולכן טען שהדרשה מבוססת על שני הפסוקים שנאמרו במצוות השבת אבידה בשמות ובדברים. אולם, מלבד חוסר ההתאמה לנוסח הגמרא שלפנינו, הגהה זו יוצרת קושי כפול: א. מדוע הובאה דרשה זו בגמרא בתוך סוגיות פריקה וטעינה ולא בסוגיות השבת אבידה? ב. מדוע הפוסקים כולם הביאו הלכה זו רק בדיני פריקה וטעינה ולא בדיני השבת אבידה?

לעומת זאת, מדברי הנצי"ב נראה שדרשת חז"ל מבוססת על ראיית שתי המצוות הסמוכות זו לזו בפרשת משפטים כפרשייה אחת, אשר מתייחסת לשני מצבים שבהם אדם נתקל בדרכו במצבים שבהם הזולת נזקק להתגייסותו לעזרתו.

לדעת הנצי"ב, קריאה זו מבססת את ההבנה שחיוב מצוות הפריקה והטעינה אינו אלא לאדם הנמצא 'בדרך', כפי שמפורש בפרשת כי-תצא, שרק שם נמצא האדם במצב שאינו בשליטתו המלאה, ויתכן שהוא חסר אוניס מול הקושי, בדיוק כמו בעל האבידה, שרכושו יצא מרשותו ומשליטתו, ולכן הוא תלוי במוצא שישמור עליו עבורו.

ו. פטור זקן ואינה לפי כבודו בפריקה וטעינה

לעיל, בסוגיית השבת אבידה ע"י זקן לפני משורת הדין, הובא המעשה ברבי ישמעאל ברבי יוסי, שעסק בטעינת משא. מדברי הגמרא משמע שפטור זה, שהוזכר במשנה בנוגע למצוות השבת אבידה, קיים באותם גדרים גם ביחס למצוות פריקה וטעינה.

בחידושי הרמב"ן (לג, א) הסביר שצב"ח אינו דוחה את כבודו של הזקן, משום שיש בו מצות עשה:

וקשה לי כיון דצער ב"ח דאורייתא זקן ואינה לפי כבודו אמאי אינו פורק, ואיכא למימר עשה דכבוד תורה עדיף.

בחידושי הר"ן (ב"מ לג, א) לא קיבל תירוץ זה, משום שפטור 'זקן ואינה לפי כבודו', לדעתו, חל גם באדם מכובד שאינו תלמיד חכם:

ול"נ דזקן לאו דוקא שקנה חכמה, אלא ה"ה למכובד וכדאמר כל בשלו פורק וטוען בשל חבירו פורק וטוען אבל אם אין דרכו בשלו גם לא בשל חבירו וכ"ד הרמב"ם ז"ל.

לכן הציע הר"ן תירוץ אחר, שמבוסס על העיקרון של היתר צב"ח לצורך האדם: אלא כך נ"ל: כיון דצער ב"ח הותר לתשמישן של בני אדם כ"ש לכבודן בשב ואל תעשה דגדול כבוד הבריות.

ובשו"ת הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם יג, ח) הסביר שגם כוונת הרמב"ן לא היתה להגביל את הדין רק לת"ח, אלא לדין כבוד הבריות:

ואני אומר, שלא היתה כונת הרב ז"ל במה שאמר דעשה דכבוד תורה עדיף דוקא בזקן שקנה חכמה, אלא אפי' זקן מכובד ומשום דגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, כל שכן שידחה צער בעלי חיים אפי' שהוא מן התורה, שהרי אין בו לאו ולא עשה.